

PREČO UNIVERZITA NIE JE FABRIKA, BIZNIS ANI ÚRAD?

Emil Višňovský

Úvod

Univerzitné (vysokoškolské) vzdelávanie bolo založené na tradičnej filozofickej idei kultivácie osobnosti človeka, jeho morálneho a intelektuálneho rozvoja ako aj na idei slobodného bádania v rámci akademickej komunity. Hoci táto idea prešla historickým vývojom najmä v modernej dobe, od 2. pol. 20. stor. sa otriasa v základoch vplyvom nového spoločenského kontextu, v ktorom musia súčasné univerzity pôsobiť. Pod vplyvom takých faktorov ako globalizácia, informatizácia, korporatizácia, marketizácia, ekonomizmus, manažerizmus, byrokratizmus vzniká nová akademická situácia, ktorá sa prejavuje nielen v kríze, ale v hroziacom „konci univerzity“, ako ju poznáme. Uvedené faktory dramaticky zasahujú do akademických praktík a všetkých oblastí života univerzity.

Aké univerzity chceme mať?

Univerzity vždy boli a ešte aj dnes, v čase globálnej krízy ľudstva, sú *pýchou* každého civilizovaného štátu, *klenotom* kultúry a *studnicou* vzdelanosti každého moderného národa. Na univerzitách pôsobí spravidla *špička intelektuálnej elity* spoločnosti a z univerzít vychádzajú ďalšie elity: politickí vodcovia a manažéri, bankári a biznismeni, vedci a inžinieri, umelci a tvorivé osobnosti. Tí sa na univerzitnú pôdu svojej *alma mater* zväčša vracajú s úctou a bážňou, ak ich pozuje napríklad prednášať, nehovoriac už o tom, ak sa im nejaká univerzita rozhodne udeliť čestný doktorát. Univerzita je, jednoducho, vo vyspelom (alebo aj „pozdnom“) modernom svete stále inštitúcia, ktorá vzbudzuje *rešpekt* a má „cveng“: Salamanca, Sorbonne, Bologna, Oxford, Cambridge, Harvard, Karlova univerzita...

Nie je však univerzita ako univerzita. Vo svete existujú tisíce, ba desaťtisíce univerzít či vysokých škôl; každá z nich sa usiluje plniť svoje poslanie a rozvíjať sa, alebo aspoň prežiť neraz veľmi tvrdú konkurenciu tých ostatných. Napriek mnohým podobnostiam v štruktúre, obsahu, ba i úrovni, je zrejme, že niektoré inštitúcie vyššieho a najvyššieho vzdelávania sa nedajú mechanicky porovnávať z jednoduchého dôvodu: *univerzita stojí na kultúrnych a intelektuálnych tradíciách, ktoré sa budujú dlhodobo.*¹

Univerzity či vysoké školy začali rásť takmer ako huby po daždi aj u nás v ostatných 20 rokoch. Oficiálnym dôvodom bolo, že máme málo vysokoškolákov na počet obyvateľstva; v pozadí zakladania niektorých však boli zrejme aj najrôznejšie subjektívne a politicky motivované iniciatívy, ktoré sa presadili. Výsledkom je známa situácia, že univerzitu či vysokú školu alebo aspoň fakultu má takmer každé okresné mesto.

Takýto kvantitatívny nárast by sám osebe ešte nemusel byť zlý, pokiaľ by nebolo potrebné tieto školy aj financovať a zabezpečovať ich štandardnú úroveň a kvalitu. Hlavnú otázku môžeme formulovať ako dvojčedinú: 1. čo u nás považujeme za univerzitu, a 2. za čo u nás považujeme univerzitu? Uvedomujeme si vôbec, čo si univerzita vyžaduje, aby mohla plniť svoje poslanie? Vieme, čo univerzita potrebuje, aby mohla kvalitne fungovať, alebo si myslíme, že môžeme založiť a „prevádzkovať“ univerzitu za každým rohom a vyžadovať od nej výsledky ihneď (každý rok) bez ohľadu na to, čo do nej investujeme? Venovali sme a venujeme dostatočnú pozornosť tomu, aby sme u nás mali univerzity (i ďalšie vysoké školy),

---

¹ Stačí si pozrieť prehľad na stránke www.topuniversities.com a ľahko sa presvedčíme, že medzi prvých 100 univerzít sveta (bez ohľadu na to, čo si myslíme o takýchto rebríčkoch) sa dostalo z novších len zopár technických univerzít.

ktoré sú hodné tradičného názvu „univerzita“ a jej poslania? Máme dostatočné zdroje, podmienky a schopnosti počnúc budovami, zariadením, materiálno-technickým vybavením a končiac kvalitnými ľudskými zdrojmi, aby sme súčasnú situáciu nielen udržali, ale zveľaďovali a rozvíjali smerom k lepšiemu?

Náš akademický absurdistan

To, že v oblasti života a riadenia našich vysokých škôl existuje už takmer ako trvalý stav celý rad iracionálnych vecí až absurdít, je pomaly verejným tajomstvom; je to jasné každému, kto im ešte nepodľahol a zachoval si aspoň aký-taký stupeň zdravého rozumu. Ide o množstvo vecí, ktoré sa vďaka myslieniu a praktikám z najvyššej úrovne, teda z úrovne ministerstva školstva (za ministrov všetkých politických zafarbení), zavádzajú ako „systémové“ už 20 rokov a ktorým manažmenty vysokých škôl poslušne „drujú“. Základom takéhoto „systému“ je, pravdaže, zlý vysokoškolský zákon. Výsledkom je tiež „systém“, ktorý naše vysoké školy nivočí. Napriek tomu, že všetci ich manažéri majú plné ústa „kvality“. A aj napriek tomu, že na vysokých školách u nás stále existujú ľudia, ktorí poctivo i kvalitne pracujú. O čo ide, môžeme pochopiť na dvoch príkladoch, resp. paralelách.

Paralela 1. „skokanské disciplíny“. Všetci vieme, že v ľahkej atletike máme 4 skokanské disciplíny: skok do výšky, do diaľky, o žrdi a trojskok. Všetky tieto disciplíny merajú výkony skokanov v metroch a centimetroch. Tak slušný skokan do výšky má v priemere výkon 2 m, do diaľky 8 m, o žrdi 6 m a trojskokan 17 m. Napriek tomu, že by sme si ako laici-neskokani mohli povedať „skok ako skok“, „meter ako meter“, „disciplína ako disciplína“, nikomu z ľahko-atletických odborníkov – chvalabohu! – zatiaľ ani vo sne nenapadlo „združiť“ všetky skokanské disciplíny na princípe „skok ako skok“, „meter ako meter“, „disciplína ako disciplína“ do jednej a urobiť z nich jednu súťaž, v ktorej by medzi sebou súťažili skokani všetkých týchto absolútne rôznych skokanských disciplín, takže výsledkom by bol rebríček, v ktorom by jasne „zvítazil“ trojskokan so svojimi 17 m, na druhom mieste by skončil skokan do diaľky s 8 m, na treťom skokan o žrdi so 6 m a na poslednom skokan do výšky s 2 m (ktorému by sme podľa tejto „logiky“ zrejme mali poradiť, aby sa preorientoval na inú disciplínu, pretože skok do výšky v takejto „súťaži“ nemá perspektívu...). Absurdita – hoci len fiktívna – čohosi takého nepotrebuje komentár!

Čo majú naše vysoké školy spoločné s takouto absurditou? Napríklad akreditačné a evaluačné ošiale rôzneho druhu, nehovoriac už o tzv. komplexnej akreditácii. V nich sa postupuje a hodnotí presne podľa tejto „logiky“: „vysoká škola ako vysoká škola“, „fakulta ako fakulta“, „katedra ako katedra“, „študijný odbor ako študijný odbor“ atď. A pokiaľ ide o hodnotenie vedeckých výkonov škôl, fakúlt, katedier i jednotlivých učiteľov, berie sa „veda ako veda“, „publikácia ako publikácia“, „citácia ako citácia“ atď. Teda podľa princípu „meter ako meter“ – veď ten je pre všetkých rovnaký! Výsledkom takýchto prístupov a „kritérií“ sú absurdné akreditačné či evaluačné tabuľky, rebríčky, stupnice, zoznamy zostavené na báze najrozmanitejších matematických kalkuloval, vzorcov a koeficientov atď., v ktorých sa navzájom pomeriavajú vysoké školy prírodovedného, technického i humanitného zamerania, alebo fakulty tej istej vysokej školy rozmanitého zamerania, alebo katedry tej istej fakulty detto, ba dokonca aj jednotliví učители svojím vedeckým výkonom v počtoch publikácií, ohlasov a citácii atď. Takže v jednej takejto hierarchickej tabuľke sa vedľa seba, či vlastne pod sebou a za sebou ocitne fyzik, chemik, elektroinžinier, stavbár, lekár, biológ, geograf, filozof, psychológ, etnológ atď. A najlepším „skokanom“ z nich bude ten, kto získal najviac „metrov a centimetrov“! Absurdita čohosi takého tiež nepotrebuje komentár – ale na rozdiel od ľahkej atletiky tu ide o reálnu a praktickú absurditu, nie iba o fiktívnu!

Paralela č. 2 „dostihy“. Všetci vieme, že na dostihoch pretekajú rôzne kone z rôznych stajní, v ktorých sa o ne starajú rôzni majitelia (hoci všetko sú to len špeciálne dostihové

kone, nie iné). Výsledok dostihov závisí od toho, ako sú kone pripravené, t. j. ako sú živé, trénované, ošetrované atď., čo, samozrejme, v mnohom závisí od toho, ako a koľko majiteľ investuje do všetkých týchto procesov s cieľom, aby jeho kôň bol najlepší a vyhral.

Predstavme si však situáciu, v ktorej má jeden majiteľ viacero koní alebo stajní, avšak prístupuje k nim tak, že niektoré kone sú mu milšie než iné. Napríklad preto, že niektoré z nich mu v minulosti vyhrali nejakú trofej, kým iné skončili v poli porazených. Predstavme si, že náš majiteľ k nim zaujme „logicky“ takýto diferencovaný prístup na báze „výkonu“: jednému dá dostatok obroku, pretože minule vyhral preteky, druhému dá o isté percento menej, pretože skončil iba druhý, tretiemu ešte menej, lebo skončil iba tretí atď. Teda obrok ako odmena. No a toho, čo skončil posledný, nebudaj viackrát, sa celkom „logicky“ a ekonomicky rozhodne predat' alebo rovno utratit'. Nebude predsa živiť mrcinu...

Čo majú naše vysoké školy spoločné s dostihmi a dostihovými koňmi? Žiaľ, viac než dost'. Minister má napríklad v „stajni“ cca 25 verejných vysokých škôl, ktoré musí zo zákona všetky živiť, ale môžu mu byť všetky „zo zákona“ (akože by aj mali byť) rovnako milé? Asi sotva, keď medzi nimi radšej – tiež zo zákona – organizuje „dostihy“, teda tzv. komplexné akreditácie. Bez ohľadu na to, že tu na jednej dráhe pretekajú staré i mladé kone, dobre živé i podvyživené, poníky aj huculy atď. Podobne sú rektori nútení týmto „systémom“ organizovať „dostihy“ medzi svojimi fakultami a dekanmi medzi katedrami atď. Napadlo by niekedy niekomu z organizátorov dostihov vypustiť na jednu dráhu kone najrôznejších plemien, aby medzi sebou pretekali? A nielen to: manažéri vysokých škôl sú v našom „systéme“ nútení hodnotiť svoje „kone“ (fakulty, katedry, pracovníkov) tiež na báze „výkonu“. T. j. „výkonu“ vo vzdelávaní a vo vede. Ak niektorý „kôň“ dosiahol v predošlých dostihoch lepší výkon, dostane „logicky“ pre budúcnosť aj viac „obroku“, a ten, čo dosiahol slabší výkon, dostane menej. Teda, vysoká škola a fakulta, ktorá dosiahne v našom „systéme“ vyššie čísla (v ukazovateľoch pedagogických a vedeckých výkonov), prežije tieto „dostihy“, pretože dostane vyššie finančné dotácie od štátu, kým vysoká škola a fakulta na slabších tabuľkových miestach bude naďalej živorit'; a keď bude zo zákona „nahnaná“ do nasledujúcich „dostihov“, nemá šancu pretekať s dobre živými školami a fakultami. Nebolo by preto lepšie takúto „mrcinu“, ktorú sme si sami svojím „výkonovým“ prístupom vypestovali, radšej hneď utratit' a neutrácať na nej zbytočne? Iba ak by sme jej ešte chceli dať „nelogicky“ šancu, lebo a čo ak v nasledujúcich dostihoch predsa len prekvapí a prekoná svojím výkonom na hranici síl aj dobre živé kone...?

Na vysokých školách žijeme v akademickom absurdistane, ktorý si tu živíme a ktorý nemá obdobu v normálne fungujúcom akademickom svete. Nejde len o to, že samotná kategória „výkonu“ v oblasti vzdelávacej a vedecko-výskumnej je absolútne problematická, teda jej „vedecká“ definícia nie je možná tak, ako je možná definícia výkonu stroja alebo v oblasti manuálnej práce, a teda snaha merať tento výkon a podľa neho hodnotiť vysoké školy a odmeňovať ich pracovníkov, je absurdná. Absurdné sú aj ďalšie kategórie, na ktorých stojí náš súčasný akademický „systém“: tzv. akreditácie, garanti, „funkčné miesta“ profesorov a docentov, mimoriadni profesori, kritéria na habilitácie a inaugurácie, spôsob evidencie publikačnej činnosti a iné. Všetky tieto kategórie a praktiky na nich postavené majú, samozrejme, legislatívnu oporu v zlom vysokoškolskom zákone a následných aktoch ministerstva školstva. Ide aj o mnohé ďalšie veci, v prvom rade o zlý systém financovania vysokých škôl nielen podľa tzv. „výkonov“ a na báze súťaže medzi neporovnateľnými školami, fakultami a odbormi podľa kvantitatívnych ukazovateľov, ale v neposlednom rade aj o princíp „nákladov“ na hlavu 1 študenta, ktorý silne pripomína inú paralelu – dotácie z iného rezortu na výkrm ošípaných (čím viac hláv vykrmíte, tým viac dotácií dostanete).

Systém, v ktorom žijeme a pracujeme na vysokých školách u nás je zlý, nedôstojný, neefektívny a je postavený na praktikách, ktoré nemajú nič spoločné s rozvinutým

akademickým svetom. Riešenie, samozrejme, existuje. Všetko sa dá, ba je potrebné začať robiť inak.

Garant študijného programu – pomýlený pojem

Ministerstvo sa rozhodlo „rutinne prevádzkovať centrálny register učiteľov a študentov VŠ vrátane garantov študijných odborov“ a v tejto súvislosti zverejniť aj databázu garantov. K tomu ministerstvo zašle inštrukciu rektorom VŠ, aby preverili údaje o svojich garantoch najmä z hľadiska tzv. dvojitého garantovania (t. j. garantovania na dvoch rôznych VŠ), ktoré sa podľa pravidiel Akreditačnej komisie „nepripúšťa“. Samotný takýto zoznam garantov napokon nie je žiadna novinka – Akreditačná komisia s ním už dávno pracuje ako so svojím interným materiálom a podľa všeobecnej mienky je Akreditačná komisia neúprosna v posudzovaní žiadostí o akreditáciu, a to zvlášť z hľadiska dvojitého garantstva. Ak však predsa len AK „prekľzli“ nejakí garanti do „dvojakej“ pozície, musí to zdôvodniť a riešiť predovšetkým ona, a nie rektori VŠ. Rektori VŠ sú obvykle radi, že majú garantované a „odakreditované“ to, čo majú. Pravda, v existujúcom systéme má rektor plné právo legitímne položiť profesorovi (docentovi) svojej VŠ otázku, „kde garantuješ?“, resp. „ako garantuješ?“ kvalitu a rozvoj svojho študijného programu a urobiť si v tomto prehľad. Akú „politiku“ bude robiť rektor ďalej voči „svojim garantom“ (profesorom a docentom), je na jeho uvážení, avšak ani samotní „garanti“ (profesori a docenti) nemôžu zostať v tejto „hre“ pasívnymi hráčmi.

Na druhej strane, ak sa niekomu nepáčia kompetencie a pôsobenie Akreditačnej komisie, to je iná vec, a o tej treba diskutovať. Ľuďom z akademického prostredia je známe, že nároky a tlaky na prácu Akreditačnej komisie boli a sú enormné, až neúnosné. Ak by AK niektorým z týchto tlakov v minimálnych prípadoch nebola podľaahla, nežili by sme na malom Slovensku. Moralizátorský tlak Slovenskej rektorskej konferencie na celú akademickú obec, nielen na AK, preto nie je namieste. Napokon, v celom tomto marazme Akreditačná komisia má nástroj, ktorým môže v jednotlivých prípadoch obhájiť aj tzv. dvojité garantstvo, ak už na to príde. Okrem právne vágnej a striktné nezáväznej formulácie (fakticky dubióznej), že „Garantovanie študijných programov na rôznych vysokých školách sa nepripúšťa“ (Kritérium KSP-A6), AK aj na svojej webstránke explicitne vysvetľuje, že „kritérium KSP-A6 okrem iného požaduje: *„Pri posudzovaní navrhovaného garanta sa berie do úvahy jeho skutočná zodpovednosť za študijný program, teda či má skutočne možnosť a či ovplyvňuje kvalitu uskutočňovania a rozvoj študijného programu? Rozhodujúce je plnenie predpokladov a samotného výkonu funkcií garanta.“* Konkrétne, tieto a ďalšie okolnosti sú pri posudzovaní každého prípadu, opísaného uvedenou otázkou rozhodujúce. Je prirodzené, že sa môžu vyskytnúť rôzne prípady.“ A stanovisko AK na tejto stránke končí takto: „Aj z uvedených hypotetických príkladov vidieť, že na uvedenú otázku by sa síce žiadna odpoveď nemala vopred vylúčiť, avšak vo všeobecnosti nie je možné na uvedenú otázku odpovedať inak, ako odkazom na Kritériá a posúdenie toho-ktorého prípadu podľa nich.“ Akreditačná komisia teda môže posúdiť niektoré prípady aj individuálne a „komplexnejšie“ a zrejme tým neurobí horšie. Napokon, už dávnejšie sa ozývajú hlasy na „legalizáciu“ dvojitého garantstva, ktoré by lepšie zodpovedalo realite, podobne ako je to napr. v Českej republike. Akákoľvek norma, pravidlo, predpis by mali slúžiť životu a jeho rozvoju, a nie naopak ho hať.

Na celú problematiku je možné a treba sa pozrieť úplne inak – z iného, oveľa širšieho uhla. A to hneď z viacerých hľadísk:

1. Z hľadiska toho, čo prináša tento systém garancií a akreditácií pre naše VŠ? Ako a či vôbec prispieva k tomu, čo sa deklaruje – ku kvalite rozvoju našich VŠ?

2. Z hľadiska manažmentu VŠ – časovej, administratívnej a personálnej náročnosti až únosnosti a a efektívnosti celého procesu?

3. Z hľadiska podmienok, pomerov a atmosféry, ktorú tento systém vnáša do nášho akademického prostredia, vrátane hľadiska samotných „garantov“, profesorov a docentov“ a podmienok ich práce?

Hĺbková analýza a vyhodnotenie doterajších skúseností z celého akreditačného procesu, ktorú by nemal urobiť nikto iný ako samotné Ministerstvo školstva a tým začať svoje kroky, by zrejme ukázala, že celý systém akademického života, ktorý ukotvil zákon č.

131/2002 o VŠ a následná prax na jeho základe:

- neprinášajú zásadné skvalitnenie našich VŠ,
- proces akreditácií je časovo, administratívne i personálne neefektívny a neúnosne náročný,
- tvorivý potenciál a rozhodujúce kapacity manažérov VŠ i samotných učiteľov pohlcujú administratívne a iné, neraz formálne a formalizované aktivity, ktoré ich odvádzajú od ich hlavného poslania – práce so študentmi a vedeckého výskumu – a spôsobujú ich preťaženosť,
- vytvorili sa podmienky, pomery a atmosféra, ktoré nie sú ani materiálne, ani intelektuálne stimulujúce, ba dokonca iracionálne limitujúce z hľadiska akademickej slobody,
- nevyhnutnosť „vyrábať“ garantov priniesla aj takmer masovú „výrobu“ profesorov a docentov na úkor odborných či etických štandardov atď.,

Ide to celý komplex otázok, ktoré môže riešiť skutočne iba hĺbková zmena legislatívy a reforma celého akademického života. Zastavme sa preto už len pri pojme „garant študijného programu“. Kto je to tento „garant“? Ak pominieme, že ide o termín, ktorý sa do akademického prostredia preniesol z inej sféry (finančnictva, bankovníctva), čo samo osebe je takisto dubiózne, kontroverzné, ba iracionálne, v zákone č. 131/2002 o VŠ sa tento pojem nedefinuje. Hovorí sa len o tom, že „učitelia na funkčných miestach profesorov a docentov odborne garantujú kvalitu a rozvoj študijných programov“ (§ 75). Definíciu garanta uvádzajú až „Kritériá akreditácie študijných programov vysokoškolského vzdelávania (Schválené rozhodnutím ministra školstva dňa 31. 3. 2003)“ takto: „Garant študijného programu je vysokoškolský učiteľ na funkčnom mieste profesora alebo docenta (v závislosti od stupňa vysokoškolského štúdia, ktoré sa podľa študijného programu uskutočňuje) vysokej školy zodpovedný za kvalitu a rozvoj študijného programu.“ Spomínané Kritérium KSP-A6 Akreditačnej komisie definuje aj ďalšie náležitosti garantov.

V čom je teda problém? Je ich hneď niekoľko:

1. Je garant študijného programu „privilegovaná osoba“ alebo „rukojemník“ VŠ? Ak je „privilegovanou osobou“, je potrebné mu dať za „garantovanie“ mimoriadny plat a vytvoriť podmienky, pretože na ňom stojí existencia študijného odboru a neraz i celej katedry, ba i fakulty alebo vysokej školy. V praxi sa však nič také nedeje, až na to, že niektoré VŠ si „kupujú“ garantov rôznymi spôsobmi (skôr sľubmi). V praxi je garant skôr „rukojemníkom“ VŠ, na ktorého sa vytvára morálny a iný „politický“ tlak, pretože každý vie, že na „garantoch“ stojí existencia VŠ.

2. VŠ bez garantov nemôže u nás v tomto systéme existovať – aj preto sa v praxi garanti „kupujú“ či „požičiavajú“ v prípade „vyčerpania domácich garantských zdrojov“ zo zahraničia (najčastejšie Česko, ale aj Poľsko, Maďarsko). Ako môže niesť takýto zahraničný garant – neraz kvalitný profesor – „skutočnú zodpovednosť za študijný program“ podľa kritérií AK, nevedno, ani to nie je podstatné. Inštitúcia garanta je aj v mnohých prípadoch našich domácich garantov len – formálna a „na papieri“ (v akreditačnom spise).

3. Z merita veci jasne vyplýva, že ak garantom môže byť len docent alebo profesor a „viacnásobná garancia sa pripúšťa len na jednej VŠ“, môžeme mať „garantovaných“ len toľko študijných programov, koľko máme docentov a profesorov. Alebo: 1. „vyrobíme si“ toľko docentov a profesorov, koľko chceme mať programov, prípadne 2. zrušíme a zredukujeme

počet programov len na aktuálny počet docentov a profesorov. Iracionalita takéhoto prístupu nepotrebuje komentár.

4. Ďalšia iracionalita: odborný asistent s titulom PhD, resp. aj s praxou, legitímny zamestnanec VŠ – ten je nekvalifikovaný garantovať nič? Ani svoj vlastný predmet, ktorý vyučuje? Ani program na bakalárskom stupni? Otázka potom je, načo naše VŠ zamestnávajú odborných asistentov a iných odborníkov, ktorí v tomto systéme oficiálne „negarantujú“ nič, ale sú „rukojemníkmi rukojemníkov“, teda plne existenčne závislí od docentov a profesorov. V praxi to znamená, že profesor „garantuje“ všetko, teda aj to, čo a ako učia ostatní kolegovia, odborní asistenti a neraz aj docenti?

5. Iracionalita sa mení na absurditu: manažment VŠ, napr. vedúci katedry a dekan takisto „negarantujú“ nič? Sú to len administrátori, nebodaj „účtovníci“? Kam sa podeli staré dobré akademické tradície, v ktorých dominovala nielen akademická sloboda všetkých, ale najmä osobnosti namiesto „funkčných miest“ a „tabuliek“?

6. Ak sa „garant“ rozhodne z akýchkoľvek dôvodov zmeniť svoje pôsobenie, pracovné miesto atď., na čo má ako občan podľa zákonov plné právo, bude konať „neeticky“, pretože zanechá danú VŠ bez „garantovaného“ študijného programu, alebo sa bude naňho vyvíjať všemožný tlak, aby sa „stabilizoval“? A musí potom zmenu každého jednotlivého garanta schvaľovať centrálna Akreditačná komisia, poradný orgán vlády SR?

V takomto výpočte iracionalít a absurdít tohto systému akademického života u nás by sme mohli pokračovať. Napríklad v prípade samotných akreditácií. To je však téma na samostatnú analýzu. Hlavná otázka je, komu a čomu takýto systém prospieva? Deklarovanej kvalite a rozvoju našich vysokých škôl rozhodne nie. Aj deklarovaný prístup Ministerstva školstva k riešeniu situácie garantov vrátane návrhov a zmien v legislatíve, podporovaných Slovenskou rektorskou konferenciou, nesľubuje nijaký zásadný, a najmä nie pozitívny obrat správnym smerom. Na také čosi treba vykonať oveľa viac intelektuálnej a organizačnej práce.

Riešením je len zásadná zmena celého akreditačného procesu vrátane prehodnotenia kritérií Akreditačnej komisie na základe iného poňatia a koncepcie aj takých pojmov ako sú „garant“ a „garantovanie“.

Kľúčové problémy našich vysokých škôl

Ide predovšetkým o tieto problémy:

1. Absencia štátnej vysokoškolskej politiky na úrovni ministerstva, t. j. dlhodobá vízia, aké VŠ chceme mať a ako k nim smerovať (na čo upozorňovali aj niektorí poslanci v parlamentnej diskusii k správe). K tomu patrí potreba vyjasnenia si koncepcie základných otázok, napr. čo je univerzita a aká je jej spoločenská rola (nielen vo vzťahu k praxi, ale aj kultúre, perspektíve krajiny, „šťastiu národa“ atď.), a taktiež kompetencií ministerstva vo vzťahu k autonómii VŠ (správa toto tematizuje ako „hotovú vec“, avšak tu pretrvávajú viacero koncepčných problémov).

2. Nevyhovujúca legislatíva, predovšetkým zlý zákon o VŠ z r. 2002 a všetky jeho neefektívne novely, neriešiacie podstatné problémy (napr. problém akreditácií, tzv. garantov, titulov, pracovných pozícií, systému financovania ai.).

3. Neefektívny systém financovania VŠ, pričom nejde len o výšku dotácií, ale aj o tzv. metodiku ich rozpisovania, ktorá je prebyrokratizovaná, preformalizovaná, ťažkopádna atď.

4. Nefunkčný systém riadenia a spravovania VŠ, ktorý je takisto prebyrokratizovaný, preformalizovaný, ťažkopádny, administratívne náročný, zaťažovaný ekonomizmom (t. j. meraním všetkého cez financie), falošným manažerizmom, ktorý sa uchýľuje v praxi k „príkazovému riadeniu“ (čo v značnej miere paralyzuje účasť akademických obcí na akademickej samospráve, ba je na hranici akademickej slobody) atď.

5. Neadekvátne spoločenské uznanie a inštitucionálne podmienky práce akademikov (učiteľov VŠ), prejavujúce sa nielen vo finančnom ohodnotení, ale aj v celkovej spoločenskej atmosfére a morálnej nedôvere voči nim (zvlášť k predstaviteľom humanitnej inteligencie či spoločenskovedných odborov) atď.

Za každým z týchto kľúčových, strategických problémov sa skrýva celý rad čiastkových konkrétnych problémov, ktoré je potrebné najprv pomenovať a potom hľadať na ne konkrétne riešenia.

Potrebujeme novú koncepciu a víziu) vysokých škôl

Akú koncepciu a víziu vysokých škôl ponúka doterajšia politika z úrovne ministerstva školstva za ostatných 25 rokov?

Napríklad správa ministra Čaploviča z roku 2013, ktorá sa sústredila na systémové kroky do budúcnosti, má približne rovnaký rozsah ako popis súčasného stavu a procesov, ktoré k nemu viedli za ostatných 20 rokov. Budúci stav by malo predstavovať vysoké školstvo, ktoré je „efektívne fungujúce“ podľa „medzinárodných štandardov“ ako súčasť „európskeho priestoru“, poskytujúce najvyššie vzdelanie všetkým, „ktorí oň prejavia záujem a preukážu predpoklady“ a „tvoriace jadro výskumného potenciálu Slovenska“ a „motor rozvoja spoločnosti a regiónov Slovenska“. Takto formulovaný „strategický cieľ“ môže prijať vari každý, avšak len veľmi málo sa v ňom nehovorí o charaktere našich vysokých škôl (internacionalizácia), o typoch a obsahu vysokoškolského vzdelávania, ktoré chceme u nás rozvíjať (revízia externej formy štúdia a sústavy študijných odborov) či o počte a štruktúre vysokých škôl, ktoré sme ochotní a schopní u nás financovať z verejných zdrojov. Náš domáci vysokoškolský priestor zostáva takto z úrovne ministerstva ťažko identifikovateľný, pritom práve ono musí „udávať tón“ a vytvárať rámec, nielen legislatívny, ale aj organizačný a koncepčný na to, aby naše budúce vysoké školstvo bolo kvalitatívne iné, než súčasné. Správa vychádza z toho, že nielen základy, ale takmer celá budova nášho vysokoškolského systému sú už skonštruované, je potrebné ich len kde-tu zrekonštruovať a dobudovať infraštruktúru.

Ako možno dosiahnuť tento strategický cieľ či budúci žiaduci stav? Zvyšovaním administratívnej kontroly, ekonomického tlaku a zavádzaním manažérskych nástrojov tak, ako to je v 22 krokoch správy? Aká je za tým koncepcia univerzity? Ako korporácie, firmy, podniku, biznisu, a nie ako kultúrnej vzdelávacej vedeckej a duchovno-tvorivej inštitúcie... aká je za tým predstava o vysokoškolskom učiteľovi?

Položme si však celkom logické otázky: akým spôsobom ministerstvo dosiahne, aby v r. 2020 školstvo dostávalo 6% HDP? Budeme štát financovať (len väčšou sumou) v r. 2020 rovnaký počet VŠ ako teraz, alebo ako sa bude tento počet meniť? Čo bude robiť ministerstvo, aby sa tento počet a štruktúra siete VŠ menili, resp. nemenili? Na akých hodnotách a princípoch sa bude ďalej rozvíjať náš akademický systém?

Ak si vezmeme toľko diskutovanú otázku počtu VŠ u nás, tak rozhodujúcim preň bolo doposiaľ percento študujúcej a vyštudovanej populácie v porovnaní s inými štátmi, inak povedané, ak sme aj u nás nastúpili trend k masifikácii vysokoškolského vzdelania, ktorý na Západe začal už koncom 1970-tych rokov, perspektívne už tento pomer nemusí byť rozhodujúci. Rozhodujúci je pomer medzi počtom VŠ a sumou dotácií i celkových financií na ich existenciu a rozvoj. Je jasné, že „živoriace“ alebo iba o existenciu bojujúce vysoké školy nie sú ideálnym typom. Ak však štát (ministerstvo) umožnil vznik a podporuje existenciu 20 verejných VŠ (popri ďalších, ktoré takisto v nejakej miere financuje), tak nikto iný iba štát (ministerstvo) nesie plnú zodpovednosť aj za základné podmienky pôsobenia týchto škôl. Z tohto hľadiska je štát povinný zabezpečiť všetky podmienky pre fungovanie všetkých „jeho“ VŠ a stratégia utvárania „štátneho trhu“, teda podmienok súťaže medzi nimi o jeden

štátny balík dotácií je zvláštna, až neetická. Etická by tu mohla byť až súťaž o nejaké bonusy a dotácie navyše, nie o základný existenčný balík. Riešenia, ktoré sa logicky ponúkajú, sú tieto: 1. Navýšiť balík štátnych dotácií tak, aby mali všetky verejné VŠ, za ktoré je štát zodpovedný, lebo ich zriadil, tak, aby všetky školy mohli „žiť“ a súťažiť medzi sebou o nejaký balík navyše; alebo 2. Zredukovať počet týchto škôl (napr. aj privatizáciou niektorých hoci aj za 1 euro).

Vysoké školy vo svete prechádzajú ostatné desaťročia dramatickými procesmi transformácie, správa ministra však hovorí len o vnútornom a našom "domacom" systéme fungovania VŠ, vonkajší kontext a podmienky, napr. Bolonský proces (ktorý sa už stal predmetom kritiky vo viacerých krajinách, napr. Nemecku) berie ako danosť či nevyhnutné východisko. Vôbec nehovorí o medzinárodnom kontexte súčasného vysokoškolského vzdelávania, t. j. o vplyve globalizácie a krízy kapitalizmu naň, ale ani o politických a ideologických vplyvoch neoliberalizmu a takých javoch ako marketizácia, komodifikácia, ekonomizácia, byrokratizácia ai., ktoré sa zahŕňajú pod termín "akademický kapitalizmus" a s ktorými už niekoľko desaťročí zápasia vysoké školy a univerzity predovšetkým vo vyspelých krajinách Západu. Toto všetko je v pozadí súčasných globálnych pohybov vo VŠ vzdelávaní vo svete, čo nemôžeme nereflektovať ani u nás doma, keď chceme mať jasno v tom, aký systém školstva u nás vytvárame či chceme vytvárať. A keď sám minister zaujíma stanovisko, že neexistuje "pravcový" či "ľavcový" systém školstva, ale len "dobrý" a "zlý", treba sa pýtať, aké máme kritériá rozlišovania medzi dobrým a zlým? Ak by to mali byť len kritériá ekonomickej náročnosti a finančnej efektívnosti, t. j. merania návratnosti vložených finančných investícií a dotácií do školstva zasa len ekonomickými/finančnými výnosmi, tak nebude nič v poriadku s našou filozofiou edukácie, pretože žiadna škola nie je fabrika ani biznis (ba ani úrad). "Zisky" a "výnosy" vo sfére vzdelania spočívajú aj v niečom inom, nielen v patentoch a vynálezoch, nových materiálnych výrobkoch či technológiách atď.

Systémové riešenia pre naše vysoké školy

Riešenia problémov našich vysokých škôl môžu byť len systémové, pretože práve systém, t. j. kontext a podmienky, pravidlá a normy, v ktorých pôsobia naše vysoké školy, si žiada kritické prehodnotenie a výrazné korekcie. Je to „systém“, ktorý sa u nás postupne „skladal“ ostatné dve desaťročia, najmä od r. 1999 po prijatí Bolonskej deklarácie a od r. 2002 po prijatí zákona o VŠ. Je to však systém, ktorý sa už v niečom prežil a v inom neosvedčil, systém, obsahujúci aj prvky, na ktoré by nebolo dobré nadväzovať ďalej. Celkovo je to systém, vďaka ktorému je naše vysoké školstvo tam, kde je, a vďaka ktorému nenapreduje. Preto akékoľvek nejasnosti či kroky vedúce k ďalšiemu pokračovaniu tohto systému (a také, žiaľ, obsahuje aj správa, napr. tézy o systéme normatívneho a výkonového financovania alebo o výkonovom systéme hodnotenia vedeckej práce na báze publikácií či o rozhodujúcej úlohe Akreditačnej komisie pre rozvoj a kvalitu VŠ ai.) budú len predlžovať súčasný nežiaduci stav.

Už správa ministra Čaploviča z roku 2013 načrtla niekoľko nových a podnetných riešení tohto systému fungovania našich vysokých škôl. Tieto riešenia zostali prevažne v rovine „cieľov“, ktoré sú v správe štruktúrovane formulované a „vytyčujú“ budúci stav, aký sa žiada dosiahnuť na rozdiel od súčasného stavu: napr. v „strategickom ciele“ je to budúce „efektívne fungujúce vysoké školstvo“ na rozdiel od súčasného zrejme „neefektívne fungujúceho“; alebo v „čiastkových cieľoch“ je to v budúcnosti „dostatočne financované“ na rozdiel od súčasného zrejme „nedostatočne financovaného“ vysokého školstva; alebo „kvalitný vysokoškolský učiteľ“ na rozdiel od súčasného „nekvalitného“ atď. Ďalšie riešenia takisto zostali v rovine „zámerov“, ako napr. „zníženie neproduktívnych a neefektívnych činností tvorivých pracovníkov vysokých škôl“ či „podpora iniciatív zameraných na

optimalizáciu siete VŠ“ alebo „monitorovanie hospodárenia VŠ“ atď. Napokon sa tieto ciele a zámery kládli ako štruktúrované „úlohy“, ktorých adresátom a realizátorom malo a má byť zrejme ministerstvo, hoci niektoré z nich môžu realizovať len vysoké školy samotné.

Spomedzi týchto riešení sú pozoruhodnými (a konkrétnejšími) inováciami najmä tieto:

1. „koncept dlhodobjšieho finančného rámca na poskytovanie štátnej dotácie, ktorý bude súčasťou nového zákona o VŠ“; 2. „zjednodušenie procesu akreditácie študijných programov jej nahradením akreditáciou pre študijný odbor“; 3. „umožnenie denného doktorandského štúdia aj bez povinnosti VŠ poskytovať doktorandovi štipendium“; 4. myšlienka „komorového systému“ pri udeľovaní vedecko-pedagogických titulov. Ak sa tieto riešenia úspešne uvedú do praxe, systém fungovania našich VŠ sa posunie k lepšiemu.

Na druhej strane správa ministra Čaploviča navrhla riešenia, ktoré sú síce inovatívne v našich podmienkach, avšak buď veľmi sporné, alebo úplne neschodné a nešťastne formulované. Spomedzi nich je to predovšetkým návrh na „zrušenie“ vedecko-pedagogických titulov „profesor“ a „docent“, ale aj úloha „systémovo vyžadovať od vysokých škôl zabezpečenie ďalšieho vzdelávania VŠ učiteľov“; nejasné a problematické tézy o „internom“ či „externom“ systéme zabezpečovania kvality; zachovanie požiadavky, aby sa doktorandi prihlasovali „priamo na tému dizertačnej práce“; používanie problematických termínov ako „funkčné miesto“ či problematických riešení viacnásobných úväzkov VŠ učiteľov ai. Okrem toho boli v správe aj pasáže, ktoré neposkytujú dostatočné riešenie napr. problémov kategorizácie a optimalizácie siete VŠ, čo súvisí s ich počtom, nielen úrovňou, a modelom i výškou financovania; problémov štátnej politiky vo vzťahu k súkromným VŠ; problémov akreditácií a riadenia VŠ, ale hlavne problému štátnej finančnej politiky v oblasti VŠ.

Popri tomto všetkom je možné predstaviť si aj iné konkrétne riešenia, napr. zrušenie mimoriadne problematickej kategórie tzv. garantov, na ktorú sa „nabalili“ ďalšie pretrvávajúce problémy vrátane „výroby“ profesorov a docentov pre potreby akreditácií; zrušenie kvantitatívneho a výkazníckeho systému hodnotenia vedeckých výsledkov podľa počtu a kategórií publikácií; zrušenie súčasného systému akreditácií a jeho nahradenie akreditáciami inštitúcií pri ich vzniku; zrušenie komplexných akreditácií a ich nahradenie novým systémom dlhodobých evaluácií; prehodnotenie systému kreditového štúdia a zvlášť doktorandského štúdia ai.

Nech ide o akékoľvek riešenia, základným predpokladom ich realizácie je jasné formulovanie problémov, z toho odvodené jasné formulovanie návrhov na konkrétne kroky jednotlivých subjektov a jasná del'ba kompetencií medzi ministerstvom a samotnými vysokými školami. Len koordináciou a kooperáciou všetkých zainteresovaných je možné dosiahnuť výsledky projektované na ministerstve školstva už neraz.

Aký je vzťah medzi vzdelaním a zamestnaním?

V ostatnom čase sa do popredia diskusií dostala najmä otázka vzťahu medzi vzdelaním a zamestnaním absolventov. Nikto nepochybuje o tom, že medzi vzdelaním a zamestnaním existuje dôležitá súvislosť. Ľudia sa vzdelávajú (chodia do školy) aj preto – hoci nielen preto –, aby si našli dobré zamestnanie, ktoré im umožní istú kvalitu života, osobnú sebarealizáciu atď. V ostatnom čase sa však u nás začalo robiť akési „krátke spojenie“ medzi údajmi o zamestnanosti, resp. nezamestnanosti absolventov VŠ a kvalitou, resp. nekvalitou VŠ. Takýto prístup je značne zjednodušujúci až zavádzajúci.

Preto zrejme treba pripomenúť, že poslaním každej školy je vzdelávať a riešiť svoje problémy kvality či skvalitňovania vzdelávania. Problém zamestnania rieši každá škola bezprostredne vtedy, keď sama plní rolu zamestnávateľa, čo je prirodzené, lebo istá, aj keď len malá časť absolventov vysokých škôl nachádza zamestnanie aj v akademickej sfére, resp. vo sfére školstva vôbec. Existujú dokonca študijné odbory a programy, ktoré sú prevažne

akademicky orientované a ktorých absolventi sú pripravovaní, resp. môžu nájsť zamestnanie „vo svojom odbore“ práve (ak nie výlučne) v akademickej sfére. Pracovných pozícií na katedrách vysokých škôl či v akadémii vied je však podstatne menej, než je absolventov týchto akademických odborov. Znamená to, že naše vysoké školy majú prijímať a pripravovať len toľko študentov (aby sa „nemrhalo“ verejnými zdrojmi), koľko je týchto pracovných pozícií? Vie niekto presne určiť takéto korelácie v „reprodukcii akademických pracovných síl“? Je zjavne absurdné v takejto úvahe, nieto ešte praktickej snahe pokračovať.

Absolventi akademických odborov, napr. toľko kritizovaných humanitných a spoločenských vied, sa však môžu uplatniť (a aj sa uplatňujú) v iných, neakademických a praktických odboroch vďaka iným kvalitám, napr. zručnostiam kritického, analytického a koncepčného myslenia atď. (napr. absolventi filozofie v strategickom manažmente, absolventi politológie v bankách atď.). Pri štatistickom sledovaní uplatnenia absolventov vo vyštudovanom odbore teda aj z tohto hľadiska vychádzajú absurdity.

Kvalita školy je samostatný problém, v ktorom sa treba rozobrať. Závisí minimálne od týchto faktorov: 1. Kvality učiteľa, 2. Kvality študenta, 3. Kvality vyučovania (procesu medzi učiteľom a študentom), 4. Kvality podmienok práce učiteľa a študenta (prostredia, vybavenia, ohodnotenia atď.). Toto všetko sa, samozrejme, podpisuje pod kvalitu absolventov, avšak kvalita absolventov striktno a „jedno-jednoznačne“ neurčuje ich aktuálnu zamestnanosť či zamestnateľnosť.

Pretože zamestnanosť, resp. zamestnateľnosť (uplatniteľnosť) absolventov škôl je iný problém, a to minimálne z týchto dôvodov: 1. Školy neurčujú štruktúru pracovných pozícií na trhu práce, naopak, sú od neho závislé. 2. Trh práce podmieňuje faktory, ktoré sú určované ekonomickými, politickými, civilizačnými trendmi atď. od globálnych po lokálne, 3. Zamestnávateľia (zvlášť v súkromnom sektore) majú slobodu voľby svojich zamestnancov.

Najabsurdnejšie je preto obviňovať školy, že sú nekvalitné, ak sa ich absolventi nezamestnali vo vyštudovanom odbore, resp. nezamestnali vôbec. Ak takáto štatistika existuje, treba ju analyzovať úplne inak. Za svoje zamestnanie má osobnú zodpovednosť aj každý absolvent sám (rovnako ako za kvalitu svojho štúdia) a za zamestnávajúce sú zodpovední samotní zamestnávateľia. Ak je na trhu práce prebytok absolventov, mala by to byť pre zamestnávateľov o to väčšia príležitosť vybrať si. Ak si však nevedia alebo nemajú medzi kým vybrať, znamená to, že všetci uchádzači, t. j. absolventi (nejakého odboru) sú nekvalitní a nepoužiteľní, čo sa zisťuje už na výberovom pohovore? V takom prípade „prax“ určite vysiela školstvu vážny signál, že má zodpovednosť za to, akých absolventov „vypúšťa“. Ak však niekto chce robiť striktnú koreláciu medzi vzdelaním a zamestnaním, stačí zaviesť „štátnu plánovaciu komisiu“ a zariadiť, že budeme mať len toľko vysokoškolákov a v takých odboroch, koľko je presne (voľných?) pracovných miest na trhu. Školy nemôžu len kopírovať trh práce, ani ich nemožno robiť zodpovednými za zamestnávajúce absolventov. Zodpovední však môžu byť už tí, čo školu alebo odbor založili – mysleli vtedy na to, ako a kde sa uplatnia jej absolventi? To je iná otázka než kvalita školy. Kvalitne môžete vzdelávať napr. egyptológa, ktorého nikto nezamestná, lebo Slovensko nie je Egypt a do Egypta sa nikdy nedostane; alebo ichtyológa, ktorý sa nikdy nedostane na dno Sargasovho mora; či glaciológa, ktorý sa nikdy nedostane na ľadovec atď. Problémom je teda štruktúra vzdelávania a odborov v nadväznosti na možnosti a štruktúru trhu práce. No ani medzi tým nemožno robiť „krátke spojenie“.

Záver

Akademický a univerzitný život nie je izolovaný od spoločenského diania, a preto nie je možné ho zakonzervovať raz a navždy. Ide však o to, akú povahu majú zmeny, ktoré v ňom v súčasnosti prebiehajú. Tieto zmeny sú v mnohom kritické, pretože prinášajú nové problémy,

na ktoré nie sú akademická komunita a jej lídri, ani spoločnosť ako celok, pripravení. V našich pomeroch môžeme (a musíme) hovoriť o „kritickej kríze“ akademickej sféry, ktorej príčiny doposiaľ nie sú dostatočne ani analyzované a pochopené, nieto ešte koncepčne riešené.

Systemové riešenie musí obsahovať prinajmenšom tri kroky (bez ohľadu na ich poradie):

1. zmenu legislatívy;
2. zmenu spôsobu financovania;
3. zmenu štýlu riadenia akademickej sféry a vykonávania akademickej profesie.